

Ю. П. Макаренко,
д. е. н., професор,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
А. А. Хоруженко,
студентка 6-го курсу, магістр,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Yu. Makarenko,
Doctor of Economic sciences, professor, The Dniprov's'kyy National University named after Oles' Gonchar
A. Khoruzhenko,
6th year student, master, The Dniprov's'kyy National University named after Oles' Gonchar

MANAGEMENT OF ASSETS AND LIABILITIES OF THE COMMERCIAL BANK WITH THE AIM OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF THEIR USE

У сучасних економічних умовах від стабільності банківської системи залежить розвиток та функціонування всієї економіки. Керівництво банківських структур постійно вирішує важливі питання щодо удосконалення управління фінансовими процесами таких структур. Це вимагає неперервного планування фінансової діяльності банку з метою недопущення кризи ліквідності та платоспроможності. Планування є досить важливим для управління та розвитку банківської діяльності. З цієї точки зору надзвичайно важливим є процес розробки стратегії управління його активами та пасивами.

In modern economic conditions, the development and functioning of the whole economy depends on the stability of the banking system. Management of banking structures constantly solves important issues in improving the management of financial processes of such structures. This requires a continuous planning of the bank's financial activities in order to prevent a liquidity and solvency crisis. Planning is very important for the management and development of banking activities. From this perspective, the process of developing a strategy for managing its assets and liabilities is extremely important.

*Ключові слова: прибутковість, банківська система, активи, пасиви, процентний ризик, прибуток.
Key words: profitability, banking system, assets, liabilities, interest rate risk, profit.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У світовій міжнародній банківській практиці процес управління активами та пасивами, а саме рівень його ефективності розглядається як один із найважливіших чинників підвищення стабільності, фінансової стійкості, надійності, ліквідності та прибутковості фінансової діяльності банку. Процес прийняття управлінських рішень у сфері управління активами та пасивами банківських установ повинен враховувати всі аспекти та особливості фінансової діяльності банку та

його швидку адаптацію до змін навколишнього середовища.

Кризові явища в економіці України та банківській системі, а також необхідність забезпечення стабільного функціонування банківських установ призводить до того, що пріоритетним завданням менеджменту будь-якого банку повинно буди ефективне управління активами і пасивами, як інтегрованого процесу, що охоплює в собі активи, пасиви, їх структуру, ризики, що пов'язані із ними та прибутки. Функціонування в банку інтег-

рованого управління активами і пасивами потребує створення відповідної системи методів та інструментів, що забезпечать виконання поставлених завдань та прибуткової діяльності, оскільки саме вона є метою діяльності банку, як комерційної установи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питання управління активами і пасивами банку присвячені праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Д.Ф. Маршалл [6], Віпул К. Бансал [6], Дж. Сінкі [10], Л.О. Примостка [9], Г.Т. Карчева [4], Дзюблюк О.В. [3], Литвинюк О.В. [5], М.М. Бобрик [1], але проблема підвищення ефективності їх використання і досі є дискусійною і потребує подальшого розгляду.

Так, Д.Ф. Маршалл і Віпул К. Бансал дають наступне визначення: "Управління активами і пасивами являє собою спробу мінімізувати схильність цінового ризику за рахунок витримування певних пропорцій між активами і пасивами для досягнення цілей фірми (наприклад, досягнення встановленого рівня доходів) з одночасною мінімізацією ризику банку. Суть такого виду управління ризиками полягає саме у знаходженні правильних співвідношень між балансовими активами та пасивами" [6, с. 189].

Дж. Сінкі певним чином заповнює прогалину та визначає процес управління активами і пасивами комерційного банку як скоординоване управління банківським балансом, яке приймає до уваги альтернативні сценарії процентної ставки і ліквідності [10, с. 392]. Тобто Дж. Сінкі під управлінням активами і пасивами розуміє, в основному, методи управління чистою процентною маржею та гепом.

Більш точно та повно, на нашу думку, сутність процесу управління активами і пасивами банку у вітчизняній практиці визначає Л.О. Примостка, яка під сутністю управління активами і пасивами розуміє скоординоване управління фінансами банку, в процесі якого через узгодження управлінських рішень та досягнення певних пропорцій між активними і пасивними операціями досягається кілька цілей, таких як підвищення прибутку, зниження ризиків, аналіз і контроль за ліквідністю, управління спредом [9, с. 249].

Як зазначає Г.Т. Карчева, "Виходячи з концепції банку, що динамічно розвивається, забезпечити фінансову стійкість банку і його сталий розвиток можливо у разі ефективного управління банківськими ризиками та гнучкого управління активами і пасивами..." [4, с. 249].

Дзюблюк О.В. узагальнює визначення фінансової стійкості банку є її трактування, як якісної характеристики його фінансового стану, котрий відзначається достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням фінансових ресурсів і активів за умов підтримання на достатньому рівні ліквідності й платоспроможності, зростання прибутку та мінімізації ризиків, і котрий здатний витримати непередбачені втрати і зберегти стан ефективного функціонування [3, с. 37].

Литвинюк О.В. вбачає, що забезпечення фінансової стійкості відноситься до основних завдань процесу управління активами і пасивами банку [5, с. 228].

Узагальнюючи існуючі визначення стійкості, М.М. Бобрик пропонує визначати стійкість комерційного банку як "якісний динамічний стан діалектичної рівноваги, при

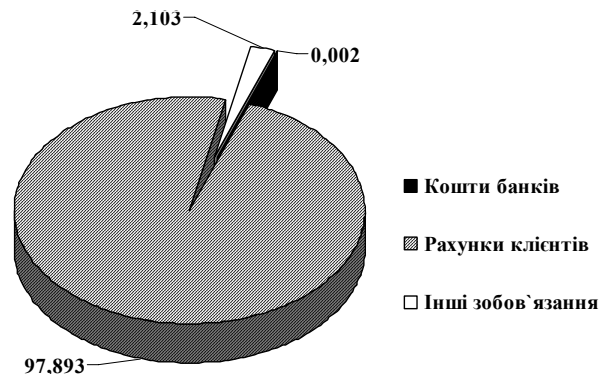

Рис. 1. Структура зобов'язань ПАТ "ОТП Банк" за 2016 рік, %

Джерело: побудовано автором на основі джерела [8].

якому реалізується його сутність і призначення в економіці, і яке зберігається протягом відносно тривалого періоду часу в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, супроводжується розширенням відтворення його діяльності з кількісної і якісної сторін у відповідності з суспільними потребами" [1, с. 33].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є проведення аналізу управління активами та пасивами комерційного банку та виявлення напрямів покращення ефективності їх використання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах сьогодення Україна знаходиться у стані політичних та економічних потрясінь. У 2016 році середній рівень інфляції становив 13,9% у порівнянні з 48,7% у 2015 році. Стабілізація економічної ситуації в 2016 році призвела до зростання ВВП приблизно на 1% та стабілізації української гривні, що дозволило НБУ послабити деякі валютні обмеження, запроваджені протягом 2014—2015 років. Було зменшено обов'язкову частку продажу валютних надходжень до 65% і дозволено здійснювати виплату дивідендів за кордон, однак дію деяких інших обмежень було продовжено. Протягом 2015—2016 років Україна отримала перші транші за механізмом розширеного фінансування, узгодженим із МВФ. Подальша стабілізація економічної та політичної ситуації залежить, великою мірою, від успіху українського уряду, при цьому подальший розвиток передбачити складно.

Стратегія управління активами та пасивами комерційного банку являє собою сукупність положень, що визначають основи управління діяльністю банку в сфері формування капіталу, залучення коштів, проведення активних операцій, надання торгово-посередницьких та інших послуг, з метою забезпечення сталого розвитку банку. Отже, процес розробки та формування стратегії є балансування між обмеженими можливостями та можливостями, що зумовлені станом зовнішнього середовища банку. Різноманіття варіантів шляхів розвитку, які можуть бути обрані керівництвом банку, обумовлюють потребу в безперервному аналізі інформації стану внутрішнього та зовнішнього середовища. На підставі такого аналізу формуються цілі розвитку банку — фінансові орієнтири та орієнтири організаційного розвитку, які витікають з оцінки майбутнього стану [4].

Таблиця 1. Показники ефективності використання активів та пасивів ПАТ "ОТП Банк" за 2014 – 2017 рр.

Показник	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	30.06.2017
Рентабельність активів	-17,38	-12,55	3,84	1,35
Рентабельність статутного капіталу	-230,07	-161,23	37,26	11,65
Процентний прибуток	2291741	1822718	1889361	908090
Чиста процентна маржа	10,99	8,62	7,61	3,56
Чистий операційний прибуток	-12,10	-8,41	9,14	4,33
Чиста не процентна маржа	-0,04	-0,06	0,05	0,02
ЧС	0,28	0,30	0,26	0,12

Джерело: побудовано автором на основі джерела [8].

Отже, управління активами і пасивами залежить від обраної керівництвом банку політики та стратегії. У відповідності з обраною стратегією формуються свої портфелі активів, зобов'язань та капіталу як сукупний портфель, спрямований на досягнення спільної мети. Такий спосіб управління цілком обгрунтований, оскільки всі банківські портфелі тісно взаємопов'язані і значною мірою впливають один на одного.

Головна мета процесу управління активами і пасивами полягає в максимізації або стабілізації розміру маржі управління банку за умов дотримання допустимого рівня ризику. Завдяки цьому менеджмент має можливість управляти ризиком відсоткових ставок та ризиком ліквідності, координуванням рішень щодо джерел фінансування та напрямків розміщення коштів [3].

При проведенні аналізу управління активами та пасивами ПАТ "ОТП Банк" важливим є розгляд структури зобов'язань за 2016 рік, що представлено на рисунку 1.

Розглянувши цей рисунок, помітно, що найбільшу частку зобов'язань складають кошти клієнтів, а саме 21802425 тис. грн, що становить 97,89%.

Рентабельність (rate of return) — відносний показник економічної ефективності, який відображає рівень ефективності використання ресурсів і капіталу банку. Коефіцієнт рентабельності розраховується як відношення операційного прибутку до активів, ресурсів або потоків, що її формують. Рентабельність може бути виражена показниками прибутку в розрахунку на одиницю вкладених коштів або показниками прибутку, що містяться в кожній одержаній грошовій одиниці. Основними показниками, що характеризують рентабельність банківської діяльності, є ROA, ROE.

Розрахунки за нормативами представлені в таблиці 1.

Чиста процентна маржа може обчислюватися щодо працюючих або загальних активів. У деяких країнах органи регулювання банківської діяльності вважають за доцільне знаменником цього показника брати активи, які приносять дохід (працюючі активи). Така думка ґрунтується на тому, що процентний прибуток потрібно порівнювати лише з тією частиною активів, яка генерує сукупні доходи банку. Згідно з інструктивними матеріалами НБУ чиста процентна маржа обчислюється щодо загальних активів банку. Пропонований метод обчислення має на меті оптимізувати співвідношення працюючих та непрацюючих активів банку, оскільки активи, за якими не отримується дохід, значно знижують показник чистої процентної маржі.

Чиста маржа операційного прибутку визначається відношенням різниці між операційними доходами та операційними витратами (включаючи процентні) до сукупних активів банку.

Нижче представлено динаміку показників рентабельності активів та пасивів ПАТ "ОТП Банк" 2014—2017 рр.

Згідно з розрахунками, помітно певне підвищення показників за досліджуваний період та зниження рентабельності статутного капіталу в 2017 році.

Головною метою управління процентним ризиком є зниження впливу зміни у відсоткових ставках на вартість капіталу шляхом обмеження та скорочення розміру можливих збитків, які банк може понести за відкритими позиціями у зв'язку зі зміною ситуації на фінансових ринках. Метою політики по управлінню процентним ризиком є опис та встановлення основних критеріїв для керівництва щодо управління та контролю процентного ризику у банку.

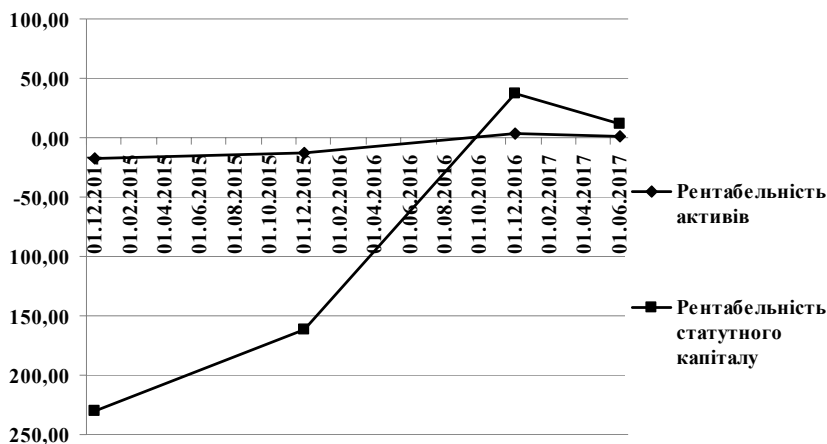

Рис. 2. Динаміка показників рентабельності активів та пасивів ПАТ "ОТП Банк" 2014—2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі джерела [8].

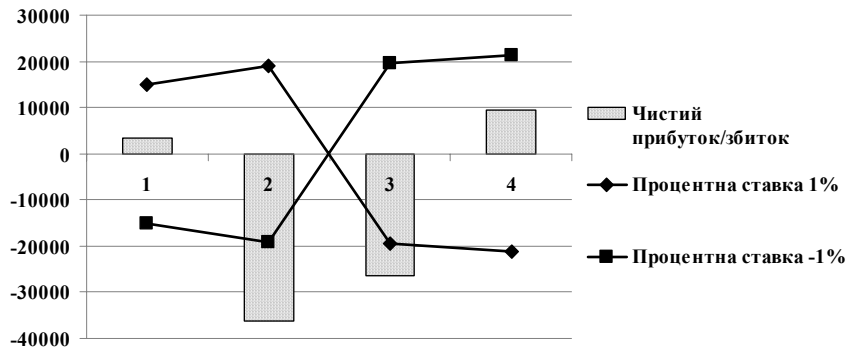

Рис. 3. Динаміка чутливості прибутку/збитку до зміни процентної ставки на один процентний пункт за 2013–2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі джерела [8].

Стратегії управління процентним ризиком:

- управління гепом;
- управління дюрацією;
- управління шляхом використання строкових фінансових інструментів (синтетичне управління).

З метою оцінки ступеня схильності бізнесу процентному ризику (чутливість до коливань процентної ставки) звичайно проводиться аналіз розривів строкової структури процентних активів і пасивів (геп-аналіз).

Для визначення показника гепу всі активи і пасиви банку поділяються на групи:

- активи та пасиви, чутливі до зміни процентної ставки;
- активи та пасиви, нечутливі до зміни процентної ставки.

Активи і пасиви є чутливим і до зміни процентних ставок протягом фіксованого проміжку часу, якщо виконується хоча б одна з таких вимог: дата перегляду плаваючої ставки потребує в межах зафіксованого часового інтервалу; строк погашення настає в цьому інтервалі; термін проміжної або часткової виплати настає в цьому інтервалі.

Активи (пасиви), чутливі до зміни процентної ставки, включають:

- внески (депозити), за якими закінчується строк договору;
- внески з плаваючою процентною ставкою;
- кредити, що будуть повернуті в аналізований період;
- кредити з плаваючою процентною ставкою;
- амортизація основної суми кредитів, строк договору за якими не закінчується протягом даного періоду;
- цінні папери (в т.ч. векселя, облігації), що погашаються протягом даного періоду;
- цінні папери, за якими виплачується купонний доход протягом даного періоду;
- інші активи і зобов'язання, включаючи фінансові інструменти, що знаходяться поза балансом.

До нечутливих активів та зобов'язань належать такі, доходи та витрати за якими протягом фіксованого часового інтервалу не залежать від зміни процентної ставки на ринку.

Нижче представлено кількісну оцінку процентного ризику на підставі аналізу чутливості чистого процентного доходу до зміни відсоткових ставок, а також зміну економічної вартості капіталу в результаті рівномірного зсуву кривих дохідності на один процентний пункт.

Материнський банк централізовано встановлює ліміт на обсяг зменшення економічної вартості капіталу для дочірніх банків — не вище 20% від обсягу регулятивного капіталу, а завданням Комітету з управління активами та пасивами є забезпечення мінімізації розривів між строками переоцінки процентних активів та пасивів за рахунок зміни параметрів окремих великих транзакцій та модифікації існуючих стандартів банківських продуктів і цінової політики. Забезпечення запланованого рівня процентного доходу здійснюється за рахунок управління відсотковим спредом.

Таким чином, досвід економічно розвинених країн з огляду на історичний розвиток методів управління комерційним банком показує, що для досягнення вищевказаної мети банк може використовувати три прості стратегії управління:

- стратегію управління активами банку;
- стратегію управління пасивами банку;
- стратегію "управління фондами" (збалансований підхід до одночасного управління активами і пасивами).

Під управлінням активами розуміють шляхи і порядок розміщення власних і залучених коштів. Стосовно комерційних банків — це розподіл на готівку, інвестиції, позики та інші активи. Очевидним вирішенням проблеми розміщення коштів є "придбання" таких активів (надання позик і інвестицій), які можуть принести найвищий дохід за того рівня ризику, на який готове піти керівництво банку та підтримання необхідного рівня ліквідності.

Тому така стратегія потребує виконання певних вимог до організації її проведення, зокрема і накопичення банком високоліквідних активів, якими є якісний кредитно-інвестиційний портфель. Окрім того, для ефективного управління активними операціями комерційних банків необхідно також вдосконалити підходи до встановлення оптимального співвідношення процентних складових ресурсної бази філій комерційних банків на підставі визначення залежності дохідності активів банку від частки залучених і запозичених коштів у структурі балансів прибуткових банків [7, с. 74].

Сутність збалансованої стратегії управління полягає в тому, що банки розглядають свої портфелі активів і пасивів як єдине ціле, визначаючи роль сукупного портфеля в одержанні високого прибутку за прийняттого рівня ризику. Спільне управління активами і пасивами дає банку інструментарій для формування оптимальної структури балансу та створення захисту від ризиків,

спричинених значними коливаннями параметрів фінансових ринків.

Відповідно, головним завданням менеджменту є координування рішення щодо активів і пасивів усередині кожного окремого банку, аби досягти найвищих результатів, максимально контролюючи обсяги, структуру, доходи та витрати як за активними, так і за пасивними операціями банку. Контроль керівництва банку над активами має координуватися з контролем над пасивами, оскільки лише в такому разі можна буде досягти внутрішньої єдності й за вдяки цьому максимізувати різницю між доходами та витратами [2; 4].

ВИСНОВКИ

Відсутність відповідної системи методів та інструментів, що забезпечать виконання поставлених завдань та прибутковість діяльності, оскільки саме вона є метою діяльності банку як комерційної установи. Вибір відповідних методів стратегічного, поточного та оперативного управління активами та пасивами банку дасть змогу узгодити систему за всіма рівнями.

Отже, ефективне управління активами і пасивами банку залежить від вибору стратегії управління, яка забезпечить досягнення цільової прибутковості, визначеної метою банку, та мінімізує ризики. При цьому важливим є формування ресурсної бази для протистояння кризам і нестабільності, а також здатності оперативно адаптуватися до змін зовнішнього середовища банку, вагоме значення має формування та реалізація фінансової стратегії управління активами і пасивами банку, в тому числі співвідношенням чутливих до зміни ставки відсотка активами та пасивами. Тому необхідним є прогнозування зміни облікової ставки Національного банку України і, як наслідок, планування знаку та розміру гепу банку, а в якості критерію оптимізації його фінансової стратегії може виступити прибуток у довгостроковому періоді.

Література:

1. Бобрик М.М. Финансовая устойчивость коммерческого банка / М.М. Бобрик // Банковское дело. — № 8. — 2011. — С. 32—35.
2. Волошко І.В. Завдання фінансової стратегії банку [Електронний ресурс] / І.В. Волошко. — Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/10635>
3. Дзюблюк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія / О.В. Дзюблюк, Р.В. Михайлюк. — Тернопіль, 2009. — 316 с.
4. Карчева Т.Г., Карчева О.Я. Ефективне управління активами і пасивами — необхідна умова фінансової стійкості банку [Електронний ресурс] / Т.Г. Карчева, О.Я. Карчева. — Режим доступу: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1502/15sovuai.pdf>
5. Литвинюк О.В. Необхідність формування сучасного механізму управління активами та пасивами банківських установ / О.В. Литвинюк // Вісник Одеського національного університету. Економіка. — 2013. — Т. 18, Вип. 1 (1). — С. 226—229. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1\(1\)_51](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_1(1)_51)

6. Маршалл Дж.Ф., Бансал Випул К. Финансовая инженерия. Полное руководство по финансовым нововведениям. — М.: ИНФРА. — М, 1998. — 784 с.

7. Ногина С.Н. Управління активними операціями комерційного банку / С.Н. Ногина, Ю.А. Профатило / Вісник КІБіТ. — 2011. — № 2. — С. 73—76.

8. Офіційний сайт ПАТ "ОТП Банк" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.otpbank.com.ua>

9. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку підручник / Л.О. Примостка. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.

10. Синки Д. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Д. Синки; пер. с англ. А. Левинзон. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 1017 с.

11. Шварц О.В. Удосконалення інструментарію управління активами і пасивами банку в умовах фінансової нестабільності / О.В. Шварц / Світ фінансів. — 2011. — № 4. — С. 33—39.

References:

1. Bobrik, M. M. (2011), "Financial stability of a commercial bank", *Bankovskoe delo*, vol. 8, pp. 32—35.
2. Voloshko, I.V. (2003) "Tasks of the bank's financial strategy", *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika*, vol. 5, pp. 119—122.
3. Dziubliuk, O. V and Mykhajliuk, P.V. (2009), *Finansova stijkist' bankiv iak osnova efektyvnoho funktsionuvannia kredytnoi systemy: monohrafiia* [Financial stability of banks as the basis for effective functioning of the credit system: a monograph], Ternopil, Ukraine.
4. Kartacheva, T.H. and Kartacheva, O.Ya. (2015) "Effective asset and liability management is a necessary condition for financial stability of the bank", *Finansovyj prostir*, vol. 2, pp. 146—150.
5. Lytvyniuk, O.V. (2013) "The need for a modern mechanism for managing assets and liabilities of banking institutions", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu*, vol. 18, no. 1 (1), pp. 226—229.
6. Marshal, G. F. and Bansal Vypul, K. (1998), *Finansovaja inzhenerija. Polnoe rukovodstvo po finansovym novovvedenijam* [Financial engineering. A comprehensive guide to financial innovation], Infra, Moskva, RF.
7. Nohyna, S. N. (2011) "Managing active commercial bank operations", *Visnyk KIBiT*, vol. 2, pp. 73—76.
8. Official site of PJSC "OTP Bank" (2017), "Combined financial statements and the report of the financial auditor" for 2016—2017, available at: <https://www.otpbank.com.ua> (Accessed 15 Nov 2017).
9. Prymostka, L. O. (2004), *Finansovyj menedzhment u banku* [Financial management at the bank], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.
10. Sinki, D. (2007), *Finansovyj menedzhment v kommercheskom banke i v industrii finansovyh uslug* [Financial management in a commercial bank and in the financial services industry], Al'pina Biznes Buks, Moskva, RF.
11. Shvarts, O.V. (2011) "Improvement of the Bank's assets and liabilities management tool in the conditions of financial instability", *Svit finansiv*, vol. 4, pp. 33—39. *Стаття надійшла до редакції 22.11.2017 р.*